

Издава сваког четвртка
на црпелом табаку.
Цена за Црно Гору, Ау-
стро-Угарску, Босну и Хер-
цеговину:

годишње . . . 4 еор.
на по године . . 2 и
на четврт године 1 и
за Србију и све друге краје
годишње . . 16 франка
на по године 8 и
на три мјесеца 4 и
у азлату.

З Е Т А

ЛИСТ ЗА

КЊИЖЕВНОСТ И ПОУКУ.

Уредник:

ФИЛИП Ј. КОВАЧЕВИЋ.

Претплата из Црне Го-
ре и сва нјога азлату се
слима уреднику.

Претплата из Србије у-
пуђује се Немирку Нико-
жићу у Београд, а из дру-
гих крајева под адресом
Р. Рапакиновић Сашког
(ка. Зету).

Претплату примају сви
познати књижари и кон-
спиратори часописа. На-
страна издања писма не при-
мају се.

Број 3.

Четинье, 25. Јула 1885.

Година I.

РУСТЕМ И ЗОРАБ.

(ИЗ ШАХ-НАМЕ.)

По пријеводу Жуковскога од Стевана Ј. Ивановића.

ГЛАВА ДЕВЕТА.

РУСТЕМ.

I. NACIONALNA
BIBLIOTEKA
IZ NEKOG NEKOG
UR
CRN

Он се врну; други међу тиме
Већ бијашу мртвога покрили,
Поћ трострука бјеше плакото:
На небеса и у душу оца
И у празну тијелесну чајру,
Мадо прије Зорабова дупа
Одавде је тако дивно сјала.
Подигнути мучећи покровица,
Уза слабо звјездаво мрљаво
Отца гласу умрлога лица:
Оно се ђ, ка'но призрак бједи,
Различало од тамноте ноћне
Својом смртном, леденом бијелом;
И груд му се са ужасом стегну;
Он на мртвог опет покров спушта
И шаптећи, ка' да се бојаше
Разбудити снавајућег, рече:
'Често смрти гласа' сам у очи
И никада пред њом не знах страха,
И никада није се чинила
Она мени овако прекрасна,
Ка' на лицу онемо прекрасно
Но ја дрхтих! о, куку и куку!
О Рустем, три пут тебе куку,
Са свом славом, ти, својом не можеш
Отушити ови живот мили
Од смрти ђега угробишце!
Што су сада сви твоји подлизи?
Посљедњи је прве обрвао!
О мој сине, сине моје дупо!
Зар је отац сријеташе тако
Приговити' тебе био дужан?!
Од ђетвства тобом је владала
Убијствена и варљива машта:
Рустемона грмјела су дјела
У душу ти, све стрених на њому;
Твоја радост, весеље и жини
И надежда твоја је тек била:

Једном пасти на очине груди
Ето паде, ал' се о њих разби!
На срамугу у наручја моја
Ти узасе — и би ту уушени.
Теби сам се ка' врагу дивно,
Завидова' — сријето безумца!
Преваром сам безалелну душу,
Пошорјиву, твоју преварио,
Да угралох на твојих руку,
Сахот жина намене остави,
И ја — мени сад самом презрено!
На да посје, разбојнички, мадаост,
Твоју српихи номилосом руком.
Најпосје сам, сине мила, за те
Пошорја стид и на укињење,
Поша' принас' ка' вољима Шаха
Надзото, не баш да те тијем
Смрти хладној из рука астра!
Не стрпих . . . О, нека је стид тај
Илатом да све што је отац теби
И над тобом учини азла!
Звјезде су тако ријешна!
Ја се мнјаш узниет' до леба,
А неба ми посаа страшно азлату:
Преступљење и сапоубијство!

II.

Тако Рустем сред ноћи тужане;
А све вође и сви великаши
Тужош' с њиме, око њег' сјевају,
О вечерој не мислех' трезни.
Али! устем њих и не виђаше —
Мртвијема тек је он очима
На својега мртвог гласа' сина;
И стиснути тврдо у рукама
Лепту вољбу, вој је говорио:
'Зино! азлата, азлата и азлата,
О, ти твојом са тајнственошћу
Ка' жаком отраваном смрти,
И сину си груди рабучила
И прес си оцу раздробила.
О да си се, за наше спасење,
На вршине сама развела,
И пред-а-о на земљину пала!

Зашто, зашто, препажљиво тако
 Ли је тебе тајно на груди ?
 А ти сама зашто тако јако
 Најек си му груди обила ?
 Без милости, зашто ја оставиш
 Жену своју, но дајућ вијести
 Њој о себи ни чут' о вој жуђе ?
 О, на зашто она омет с таквим
 Упорством је увијек тајна
 Мога сина од мене рођење ?
 А ти хате, о мој вјерни Громе,
 Понајираи ти си узрок свему :
 Зашто си ме онда спавајућег
 Оставио и Турком се ода',
 И с тијом ми приправио пута
 К несрећноме кобном Соментау ?
 Да није сам онда тамо био,
 Нит бих дао, нит' ком' уз'о жђе.
 О, мој Громе, у даи си несрећан
 Ти пошо онда у лов мене ?
 Биједу смо страјну уловили !
 Сад је твоја сиринца се служба,
 Мено више ти понијећ' неопи
 Нити у лов асесил планински
 Нити у лов кривни војнички."

III.

Тако Рустем сву поћ туђијане.
 А кад свапу и нов данак дође,
 Онда и Шах сам се давом јави.
 Он Рустему ријеч утјешна
 Реб' жуђаше, нестугак жестоки
 Јучераш да тијем заглади,
 Но хладнија од мрзала жестоког
 Бесрдачна бијаше му ријеч,
 „Зашто“ рече „Ирана велики
 Пелавице, ти лежиш у праху,
 И предајеш душу сакрушењу ?
 Ми никаквом напном људском снагом
 Ма да бисмо могли и плавине
 Из њиховог искуности корјена,
 Ил' свод неба обалит' на земљу —
 Умрлога нигда ни једнога
 Не можемо жиљу повратити.
 За животом — ловом бравогим —
 Нашим трчи страјни ловац — смрт ;
 Бра је живот, ал' смрт је још бржа
 Те најпосље ова га суетино
 Кад њимање ми јој се вјадамо,
 Из даска е'м сам се дивно
 Вољој снази, плаћима широким
 И силнијем његовим удима
 И могућој његовој љепоти ;
 И мяха у се : није из Турана
 Такав диван свемогући јунак,
 Већ крв царека теће му у жиле !
 Но ко од нас и у спу је мога'
 Помислити да је син Рустема,
 Осуђени судбом да погне
 У Ирану од очине руке ?
 Њему више сада нужан јије
 Мој животни мелем љековити ;
 Но скунјом мирисима ја ћу

Покрит' мртво и усахло т'јело ;
 Са дхвнијем, всаичајственијем
 Погрбећем у њега ћу тебе
 Поштит' већи, славни пеливане.
 И бити ће — а у Истахару —
 Стављен њему спомени надгробни,
 Сав од злата и глатка мрамора,
 А сад дај ми, да ми видиш лице."

IV.

Говорећи тако он подиђе
 Да отиђе убитомо лице,
 Али Рустем притпесу десницом
 Својом тонком ка лицу покривао
 И не дижу' ни ока ни главе,
 Овако је Шаху говорио :
 „Кајкаузе Шах, Рустемова неће
 Виђећ' сина, на остав државни
 Мене цар ; — бир је ове сирини
 И гостима више мјеста нема :
 Сина мога сакранили см ћу,
 А туранска нек слободно иде
 Натраг војска од куда је дошла :
 Душа мена из ње ј' нишчала !
 Тако исто, моћни Кајкаусу,
 И ти овђе већ не часи часа,
 Веће иди твојом Истахару,
 А кад дођеш свакоме се фали,
 Како е' лако побједо ошће
 И како је у трен ока била
 Јашна војска разбијена цијела,
 Гад сам свога ја заклао сина ;
 Сви идите а мене остав'те
 Ошће самог с мојим сакруншњем."
 Он замуца, али са покрова
 Не скидаше своје тонке руке,
 Он и главо пијећ' свога погледа,
 Ма и једном, не диже на Шаха.
 Већ ј'з земљу украј свога сина
 Он лежаше, ј'з њега мртга нигда
 Не скидајућ' своје очи муће,
 Обринуши е' к својим главарима
 Кајкаус им Шах овако рече :
 „Рустемову жељу испунити
 Ми смо дужни ; жалосно је пијећ'
 Како тужи понавни Ирана —
 Но ми њему помоћ' не можемо.
 Ми појимо, он с'м остат жули."
 И Шах крену, а за Шахом поше
 Сви остали дубоко мучећи.
 С м остало Рустем с мртвим сином.
 Мало пр'јемо за тим потрајало,
 Покрену се свалолика војска,
 Понадана шатори свилени,
 Ст'н ишчезну као да се свијет
 Један дио туна разрушио :
 Све се редом узелога туна,
 Развине се свилени барјаци,
 За'ржали коњи од мегдана,
 Ударше свирке и борије,
 Забуђивше бубњ таламбаси —
 Вруше се чете заплчују.

(Наставиће се).

Г Е Т Е

И ЊЕГОВА

НАРОДНА СВИЈЕСТ.

(Вади „Приговорке“ бр. 23. од 20. Јуна о. г.)

II.

(Н а с т а в а к).

— Но, што те се, на пошледак, толико тиче, да ли је Бранков брат умр'о од сичије, да ли је и Бранкова сичија била нашладна или стечена? Што се то тиче Бранковог вјештиштва, Бранкове виле?

— Како да се не би тилоло? Ти знаш како је жпва, својска узамница између умнога рада и тјелесног, особито можданог и живцаког састава. То су многи науучељаци испитали и доказали, а'з' нико ваља тако јасно и неомаловјоно као Ј. П. у свом чланку „Мозак и срце у књижевности“; а тај си чланак јамачно читао, јер знаш да је недавно у „Пригорци“.

— Знаш, читао сам. Но у нашем случају као да није било говора ни о „мозгу“ ни о „срцу“ вјештишћу. Ти рече да је Бранко био сичијав, сичијив од рођења; а сичија је, ако се не варама, болест излуће, а никако болест мозга, па ни срца. Поред болесте луће може, чини ми се, бити здрав мозак и срце сичијаве.

— И пресвјеже! Но ти јеси додуштито да се у чланку Ј-а П-а синоими мозак и срце само као преставаши главних животињих стројева и човјека. Ти знаш да су сви стројеви човјека и тјелесног тјелеса, да сваки мора чути ако се један повриједи. Што важнији покријењени строј, тим је јача та симпатија, а највећа је чути ту повреду најважнији строј, мозак, па срце. И желудак ако се разболи, и ако није тако важан орган као излућа, јер без јела човјек може живјети више од мјесца дана, а без дихања једна негнаст минута, па то чује и глава, боудје и мозак, а камо да кад се разболи, кад почне трнупити излућа.

— Па нека би било и тако. Што хоћеш тим да кажеш?

— Хоћу да кажем, да од сичијава човјека морају бити и дјеца сичијава; не само смртна дјеца, но и дјеца умна, породи његовог ума и ериа.

— Ти као да си заборавио да јутрос рече, како сичија може и да прескаче, да од сичијава родитеља могу да се роде здрава дјеца, па тек ваља да уучади или прауучади омет буду сичијава. Па кад може тако прескакање бити у тјелесном животу, гдје се особине предака, особито недузи, иначе тако редовно препосе па настражак, што да га не би могло бити у умном животу, у области мозга и ериа?

— Прије свега, ја бих рекао да се оло прескакање може појавити само ако је једно од родитеља здраво чељаде, а так једно трошно. Ако је пак сичија и у оца и у мајке, ту ће мучно бити прескакања, ту дјеца никако не могу бити здрава.

— Па како то мислиш примјенити на област ума, па породе мозга и ериа у опште, а особито на Бранка? Умна дјеца Бранкова не могу имати друге мајке осим

виле; а та вила, српска вила, вила народних пјесاما, била је јамачно здравија но икоја друга.

— Вила је метафора; а кад хоћемо да испитамо коју појау научно, знаствено, ту неми мјеста метафорама. Умну дјцу Бранкову није воспа вила под ерданцем, но сам отац, Бранко Радичевић; вила им је могла бити само бабаца, а дјеца су могла добити само неку ирту оног дивног лица вилиног, у које се Бранко загледао кад их је рабао. Но за мозак и срце те дјеце не одговара вила; то је мозак само Бранков, срце само Бранково.

— Према томе ти као да хоћеш да речеши да су умна дјеца Бранкова настала партеногенезом?

— Да, управо *корогенезом* (јер Бранко није био партено дјевојка, но когос мозак). Но ми никако да напустимо метафоре. Доста то да у сичијавог чељаде сваке дво дјела, особито важнији стројеви те су у тјелесној негнати са боном излућом, другаче живи, другаче ради но у сасвим здравом човјека.

— На онда би се та разлика морала елицирати и у интелекту, а чему ја прво сумњам. Не елицира се у општем случају, а пошто је свјетскога гласа о коме би било познато да је умр'о од сичије; а'з' сам познавао једнога књижевника српског —

— Наравно; чим је разговор о сичији књижевничкој, мора бити Србин. Да не мислиш Косту Руварица?

— Не мислим њега, његов инстер можда теби не би био довољан; јер, прво, његов научни рад није досипно до трајнијег значаја у свјетској науци, а друго, колико су мени познате прилике, његова сичија није била нашладна, није била породична.

— Није; браћа су му, хвала Богу, здрава, а па чему им дика знаственог нештитања наших историјских извора, Илиријан. Па кога ли хтјеше рећи?

— Мислим онога те је у почетку „Даниче“ Ђорђа Поповића, науоружан свом нужном опремом тадашње свјетске науке, био на челу наше естетичке критике, мислим дра. Јохана Андрејевића. Ти си га јамачно познавао?

— Јолеса! Како да га нијесам знавао! Та била смо најпрвистији пријатељи. Штогод пјеваш тада ишло је под боном сјајом његових очију, кријенило се на суду његове научне еспреме. Био сам, тако рећи, на смрти му. Сјечах се још као данас, има томе преко дила ет година, кад изиђох на Јетинковицац, на „салази“ његове жене Јелене, „Илике“, тошине Марковиће, гдје је болан лежао. Ја га хтједох тјешити, вако ће па јесен поби у толике крајеве, у Нишу, да окривени здравље. Он се горко осмјехну:

„Каква Ница! ?...тика!

Показа ми изнурене груди :

„Гледај овамо! Ово је све иструго, све доведе ; само још оволико — метнув два прста на доње ребро — имам плуће да дишем. То не може дуже трајати од четрнаест дана, па онда је крај.“

Ја се застиђех што хтјехо заварати лекара који провиди тијело као да је цкло. У том уљеже Илка и позва ме на објед. Није ништа говорила, само су јој сузе текле у адјелу као киша. Равно четрнаести дан послје тога издахну Јолес. Онлако сам га. Илка се послје удала за Јермеа Марковања. Јермеа су стријелили у Аранђелову, а Илка је, не уцењени женском руком да га мушки освети, свршила, као што знаш, под стегом „салвете“ пожарепачке тампше.

— Чудан роман! Жива трагедија!

— Да, жива трагедија умрлих јунака. Сиромас Јолес! Њему је трагедија навјек била најмилији предмет студије, па му је и траг остао трагичан. — Ал' да чујем — што ти хтјехе с њим?

— Ти знаш да је он био научењак те је у свјетској науци оставио лијеп сиомен својим исцртавањем жучних ћелија у јетри?

— Знаш; то му је била докторска расправа. Тај се рад спомиње у уебишницама анатомије и тиме му је уједно вјечно име у науци свјетета.

— А чини ми се да му је сичија била нашлаџна?

— Мати му је умрла од исте болести. Што се пак она таче — ратер incertus, као што стари Римљани немилостиво каживаху; — по старијим знацима мисле да није ни он био сасвијем друкчије граће.

— Па како ћеш ти онда објаснити ту прјаву твоје начину мишљења о вези сичијавости са умним радом?

дом? Како је могао сичијавац од рођења приврједити науци свјетета, а да му се на послу не познаје да је био сичијав?

— На први поглед чини се као да је тај случај мучно сложити с оним што рекох мало прије. Но, да се објаснимо. Друго је научни рад, а друго је ижевање, стварање уметничко, pjesничко. У научном раду мозак тежи да се ослободи од утицаја осталих органа; неда да му се мијеша у посао ни срце, ни желуцац, па ни плућа; мозак се, тако рећи, изолује. А није му тешко ни одржати се у томе, јер предмети, којима се бави, нијесу такви да се тичу на којег другог строја осим једино мозга, нити драже срца, нити маме желуца, нит' изазивљу плућу на живљи рад, на какву му драго уташину. На против, pjesник срце своју граћу из жаљог живота, још к томе лиреки pjesник, што бијаше Бранко, из догађаја своје рођеног живота. При сваком сиомену, при сваком спољном учинку те му се чини да је вриједно ошјевати га, не може бити мозак сам у послу, у сваком часу таким живље закупа и срце, узаври крв, живци затреше, груди се дижу. Плућа дише живљим дахом но обично. На кад је та плућа бона, она друкчије дише но здрава, срце живље закупа, живци кешће задрћу но у здравом човјека. Зато се у сичијаве природе и латине, бујније разгрпава машта, и то би ишло у привлог pjesничком раду. Но, с друге стране, сва се та узбува у боном, паче у сичијавом организму теже утиша, не може живи да се уталожи у ови час кад је нужно мозку мира за стварање, за синтезу укормешанх утисака и жељав мозак је непрестано, и онда кад не би требало, под навазом крва, уземпрене ускореним дихањем боне плуће.

(Наставаће се).

СЕОБА ИВАНА ЦРНОЈЕВИЋА НА ЦЕТИЊЕ.

(Мала приповијетка из црногорске историје.)

(Српштак.)

Пошто се Пригороди закљаче на вјерност својом Госпо дару, нађе Киљков неки секретар Николас те прочита пред гаварима у народом Кривошћу Ивана Црнојевића о изданју цетињскога манастира, и кривошћу о прилозима које учини Киљз Иван цетињском манастиру. Најпријед се прочита кривошћу о прилозима на Цетиње; за тимем, по реду: о прилозима на Љубен, на Добро село, у Стругаре, у Загору, на Нипцу, у Рвану; границе црквене у Врањину од прилога краља Стевана Дечанскога, које потврди такође и Иван Црнојевић; границе црквене на Сивац и др. За овимем бише прочитани кривошћу о границама међу различнимем пасемима, брствима и пахјама.

Посљо овога би прочитано сљедеће узаконјење Киљза Ивана Црнојевића: „ако неки преступник државе црногорске добежа у митрополију цетињску, да га нико не смије тицати, ни да га митрополију узме, у своју одбрану. Ако ли се ко узеоју томе добежоју у митрополију цетињску јакво аго учинити, то такав преступник закона да се клани смрћу. Даје се право митрополију да може дати таквомо добежоју у манастир једнога од братије манастирске да га испрати до на слободно мјесто изван границе државе наше Ђе није подложан лавоу земље наше. Такође даје се право митрополију да може за таквога преступника молити код Господара за помиловање.

„Ако ли ко украде какву манастирску ствар, да му се језак одсече.“

„Ако ли би ко узеоју се работати земљу манастирску без допуштења црквене власти, да му се све узме, а њему да је мукла залуду.“

„Ако би ко жељео работати земљу црквену са допуштењем духовне власти, да даје цркви шести дио од свија рода.“

„За кметјево црквено, који се са свијем насељем на црквене бантине, узаконјеје се да не дају никавога госпоцкога данка, нити да им је вољан ко заповиједати на работу чију, осим првека на своју работу, а они (т. ј. кметјево) да су савршена работници црквени.“

Ово бјеху уредбе које Киљз Иван уреди за црквену имања.

Пошто бише прочитана ова узаконјења, господарев секретар прочита и кривошћу који је потписан године 1482 о границама међу државом црногорском и републиком мјетачком, почињући од Црмине, па до Ораховаца у Бики Готерој.

Пошто бише прочитани ови кривошћу, Господар Иван препоруча да се све што је у њима речено чува свето и не-прикосовено. Особито препоручи да се добро пазе границе међу Црним Гором и републиком мјетачком и да се пазе добри погранични одношаји.

После свега овога владика промислосе клетву против свакога онога који би се усудио преступити установљења, која установи Иван Црнојевић и потврди у својим кривоудима: „кога научи свијач збоге душке јаво да преступи што год од његовог писмога (у кривоудима) такав да буде проглед од крјенко деснице владике нашега творца неба и земље, и од силе светога и животворега крста Христова, и од дванаест светих архипосвијених аниошта, и од свијех светијех који су од његова Богу угодили, и нека буде подобан Јуду предатељу и оштра који рекосе: рачни га, крв жегоса на нас и на Јесу нашу. Пречиста мајка Божија нека таквога буде супарника на странимо суду педнаесетерне. Амин“.

Сви присутујући одговорнише на ову владичину клетву „амин“.

Пошто се све ово сврши, Квиз Иван са фамилијом узеше у двор, владика са свештенством узеше у манастир. Газнин војводе такође узеше у манастир у којим који бјеше за њих одређен, остали народ расиђе се по пољу цетињскоме.

Цетињска дана тридана је послица поселе. Кога народна, различно друге народне игре, цетињско народна pjesма могао си видети и чути на стотине мјеста по пољу цетињском.

У 4½ сата залопнише манастирска звона — позив да се иде на вечеру службу. Народ са свијех страна крену се пут цркве у великим масама. Сав манастир бјеше пун народа, живе око манастира такође напунише се богомољца. И Квиз Иван са фамилијом и војводама, присуствоваше вечерњој служби.

Пошто се сврши вечерња, изиде Квиз Иван са Вашљодничким и војводама, окружен многобројнијом народом, те се прошепта по свему доњој пољу цетињскоме, те испод Бинова Града, па испод Боровина, те низ Мочалине, па испод краја, те испод Одрова крила врати се у двор.

У 8 сати запосе се вечера у двору Квизањом. На вечеру бјеху позвати: владика са свештенством; сви војводе црногорске и многи од госта, који бјеху дошли из Цета, Гоце Которске, Ериеговине и других српских крајева. За сав пријем вечере на амбале, пред двором, народ се је веселио у дворст Господареву. За ову сврху бјеше се одабрало од свакогата члосмена по неколико најодличнијих људи и жена те бјеху приредили давање весеља да провесело Господарча и његових госта. Прех двором је весеље трајало до једнога сата по поноћи, а међу народом по пољу, није се прекидало цијеле ноћи.

Сутра дан по Господарчињем, рано у јутро, поче се разилазити народ са Цетиња, али од познатих није нико још не креташе, а и народа, особито из оближњих мјеста, осташе на Цетињу доста. Осташе такође по неколико војника од свакогата илмена који су били одређени да се нају на Цетињу при додељу мјетачких изасланика, који се очекивају још на Господарчињем.

Ваш се налазио са службе божије, кад дође гласоваша

Квизу Ивану те му каза да се је пратња црногорска, која је наслата да сретне мјетачке посланике, већ енупила у горње поље цетињско. Господар посла исти час два своја побочника да изиду у поље да сретну мјетачку господу.

Бјеше једнаест сати кад приносише посланици у Двор Квиза. То бјеху Петар Патаза, један од виших мјетачких чиновника из Венеције, и Фрањошко Леови ректор и провијор град Котора. Њих бјеше послао дужде мјетачки Марко Барбалоги да поздраве Ивана Црнојевића са сеобом на Цетиње и да потврде савезнички договор који је био учињен међу мјетачком републиком и Иваном Црнојевићем још док је Иван Црнојевић имао резиденцију у Жабљани.

Посланици мјетачки бине одведени у конач који бјеху при двору за њих одређен.

У два сата по поноћи био је објед у Двору на којему присуствоваша само главни војводе црногорске и посланици мјетачки.

У 8 сати у вече била је свечана вечера у Двору учињена у почаст Квизањених госта. На ову вечеру била је позвано оно стотину глгавара црногорских. За вечером позано се је живи разговор о дивном питању, т. ј. војничком савезу међу Црном Гором и Мјетачком републиком. Прликом тога разговора постигнуто је споразумљење у главнијем тачкама договора.

Вече се је провала у најбољем расположењу. Прех Двором Господареним окупише народ весело се је до позно ноћи.

Сутра дан био је Савет код Господара на којему су присуствовале војводе црногорске и посланици мјетачки. На томе савету највише је била ријеч о границама међу Црном Гором и Републиком. Ви промуча Кривоуд о границама који је потписан 1482 године међу Квизом Иваном и чиновницима мјетачкињем од Примора. Исти кривоуд би и сада потражио без вајине. За тијем би потписан кривоуд о савезу међу Црном Гором и Републиком по којему обвезала се је Црна Гора не пуштити војску турску да напада на мјетачке границе и да се са њима граници Црна Гора, а Мјетачка република обвезала се је снабдијевати Црну Гору дебином, оружјем и раном.

Ипосле дана, после поноће, мјетачки посланици вратили су се у Котор. Црногорци такође разошле се кућима, те тако на Цетиње осталоше само они који су били одређени да сјеће на Господарчињем.

Тако се је свршила сеоба Ивана Црнојевића с Рјоко на Цетиње. Од тога времена протече четири стотине година — четири вијека крваво борбе нашега народа са душманима. У те четири стотине година много муке претрпје наш народ, али из тихих мука изиде славан — изиде као побједитељ.

Марко Драговић.

Жена по Шопенхауеру.

(Паставак)

III.

Све што је живо, храном се храни и расплодом препорозиводи.

Само онај, који може произвести и њенто, доказује да је жива у истину. Дакле, шта је најистинија, највиша, најача особина, која се може придати ма чему живом, човјеку, коњу, лаву?

То је да је родно, а род је плод, моћ производства, пропорађања, дикле генерозност.

Нема ли двије врсте пропорађања?

Има: физичко и морално.

Како се зове физичко производство?

Генерација.

А морално?

Геније.

Ево три ријечи (Генерозност, Генерација, Геније) које јој се по етимологији три неге је на, и одмачајују три ствари које су само три лица једно неге ствари.

Али хајдемо један корак даље.

На који се начин расплођују људи и живина?

Познаним снајањем.

Мушко само за себе и женско само за себе не могу ништа произвести. Кад се дојуну и саставе у једно, онда су права и потпуна жива јединица, њенто што зближа постојање, јер може да произведе.

А шта сад да кажемо за производство морално?

То исто, јер и морално производество бива под њим сјајем исто као и производество физично.

За физично производество казао сам да треба да се састави човек и жена. То исто каже и за морално производество.

Дјело тјелесно није могуће без састава тјелесног; дјело умно није могуће без састава умног.

Да се састави једно тијело, нужна су два пола; да се састави једна душа, омет су нужна два пола.

Једном ријечеју, генерација је полна и геније је полан. За физично производество тоће се да се саставе два полна елемента: јаје и сперма.

За производество морално такође треба да се споје два елемента поља: сјеме психолошко и јаје психолошко.

Дакле, два плодородна полна елемента, физилошко или психолошко, кад се споје уједино, производе у првом случају нешто физично, у другом нешто морално.

Нећари, душома или тијелом, јављају се.

Али оставимо на страну физично пољно спајање, које има посла с тијелом, и држимо се моралног пољно спајања, ситуације моралне, која има посла с душома.

Немај за дуња два лица, ум и срце?

Без сумње. У души је све скуп: управа и снага, умље и воља.

Душа има два лица, а ако јих има и два пола, онда ваља пронаћи којем полу одговара које лице умље; то ће рећи: ваља пронаћи ког је полан ум, а ког је полан срце.

Сва је прилика, да су ум и срце оба пола, и мушког и женског.

Код ум узимам, на прилику, разум.

Шта је главно у разуму, но обичном схватању? то је расуд.

Шта је расуд? моћ генерализације.

А шта производи генерализација? она производи науку.

Стари Аристотел рекао је: Нема науке о оном што пролази, — то ће рећи о оном што брзо напредује и одије, него само о оном што остаје — дакле о појмовима општим.

Дакле, с гледишта науке и ње и видја уга, ништа. А шта је наука.

Али није тако, наука није умљовијетна чиједина наука. Наука је само полова и она од онага што умљовијетна израђује. Она је само једна од она два фактора, који састављају умље човјеково.

Кад се породи више дјуди, онавиће се да међу њима има љеке сличности; на кад се то, по чему су слични, одвоји од овога, чим се разликују, онда се добија љеки општи појам о њима. Тај општи појам, једном ријечеју изречен, поставља љеково заједничко име. А кад се томе, што им је заједничко, дода оно, чим се разликују, онда свако добије појам засебно, који се прети и засебно именом.

Име засебно, или, као што се у граматци каже, име сопствено, то је збир особина општих и особина посебних.

У обичном животу има се посла само са сопственим именима. Врста се само замишља, а индивидуа је једина која постоји.

У свијету ништага видни, све је посебно, све индивидуално — а наука говори само о „општем“ и „главном“. Шта да се ту чини? Ево:

Пошто се пореди, одвајај.

Пошто си расудно, упросто, раставно — ваља да састављаш, слажеш, сруђујеш. Учасваји калк; зна генерализовања ваља партикуларизма.

Шта ће то рећи? Зар наука за то ради, да се њен посао растаче?

Не, Све ће се то протумачити кад се промисли на најважни закон васелене, којег ја на свијетлости знашо Хербарто Спенсер, закон развика (еволуције).

Све што постоји, јавља се својим развикома — друштвене организације исто тако као и биље и живина и све својствено.

Шта је свему, што постоји, излазна тачка? Истовјетност, монотонија, једнакост.

А шта се појављује у даљем развикоу? Одвајање, различје, разликовање.

Развика (космички, биолошки или психолошки) пољиви од „истота“ к „дружичеја“, од „сличнога“ к „различном“. То је ток природе.

А наука иде обрвнутом правцем. Наука не полази с извором, него с крајева, па се првичке извору. Од многоликости различности она иде корак за корак к сличности, к истовјетности, к монотонији, к првобитном јединству.

Дакле има два правца: један којим се иде напријед, то је правац природе; други којим се враћа назад, то је правца науке.

Тријуме природе, то је разликовање (диференцирање); тријуме науке, то је истовјетовање (идентификација).

Природа тежи к посебном, индивидуалном, слажем; наука к главном, типном, протом.

Природа тежи к крају; наука к почетку.

Ма на што та супротност? На што тај антагонизам?

Антагонизам! чини се, можда, сје тако; а у ствари није тако, јер то је права с р а д љ а, колборација.

Што ваља генерализације у сређује, она то чини ради тога да би се боље разабрала у многоликим појављана свјета.

То што је у ње „главно“ и „опште“, то није ништа друго него једна начин да боље схвати оно што је „посебно“, партикуларно.

Дакле, наука није ништа друго него једно средство.

Циљље је: природа, биље, живот.

Наука је јаван природе, а није природа ради науке.

Кад је човек научном похватао, забављиве и сабрао опште и главне обичне ствари, он је само пољовно посла свршило; остаје му још да докучи знањак индивидуалности и посебности — којих је много више на броју, који се не дају тако лако савијати, а „посебно“ је типно.

Умљовијетни обухвата дакле двије моћи и две елементе: слично и различито, прету и индивидуално, опште и посебно, главно и пољовно, истовјетно и различито; или, ако се помисли на еволуцију са њења два стожера, простоту на извору и сложеност на ушћу; једно напријед друго назад; прошлост и будућност; ређање и циљање; воља и типно.

Да ли ствари ум пољовљак захвата оба та елемента? Не.

Уз умљовијетно једна се дели различито, која још да сад није доповно означена, а то је: што има ума на протегути и умова елија.

Ово одговара различној умној циљево пољека и жене. У овој јавци леже разни пољови ума, есенцијални ума.

Заст, есенцијални ума! Да видимо.

Човек се баи општем стварима, жена посебним. Човек се труди да обухвати циљају аграру врста и родову, а жена се труди да приносе само око неколико инди видуа.

Ума је протегнут и опш: протегнутост је рода мушкога, елија рода женскога.

Знам заједно, да ни човјеков ум није без елије, као што ни женија није без протегнутости. Али је исто тако истина, да човек и агњиво к општем и к циљљипи, а жена к посебном и поједном.

Извезио ствар на чисто: жона је, од природе, неспријатељ сличности и аналогije. Шен ум прима и излаја; она прилачује из читаве врсте поједине индивидуе. Жена имамо различује, дајши, раставља, разликује, мјесто да онаја, саставља, пољеђује, приближује, истовјетује. Жена индивидуализује, човјек генерализује.

Најважни закон свјета: истовјетност и различитост — то је Јанус су два лица: једно му је лице окренуто будућности и оно има најчеловички, најразновиднији, најживаји, најпокретнији и најприморљивији наглед; друго му је лице обрнуто к прошлости, а на овоме јавља се виде шрто које се чисто губе и занавује једна у другој, тако да овоме лицу не можеш пошати прваја изгледа.

У природи различитост и сложеност расту. У науци протота и једнољност организана откривају се више и више.

Видјели смо, да је главно ради посебнога, наука ради

живота, — као што је и крај ради тивна; тако је и ум чојског порјад ума жениног.

Да скупио све на једно. Умље обухвата двије моћи, које раде у обратном правцу, али се допунују и једна без друге не може да буде: то је разум, који познаје „гласно“, и интуиција, која зналази посебно.

Рауам и интуиција — то су двије стране, мушка и женска, ума чојсковог.

Ако је ово схватање тачно, онда би га ваљало са свијема пошљедицама примјенити у овој студији не само на ум

него и на срце, карактер и душу цијелу, — а исто тако и на сва дјела и појаве душе.

Али је довољно овдје што смо показали ову ониту наполицу моралних сила, ову полност, сексуалну психолошких моћи.

Довољно је што смо поставили нашу хипотезу, наше начело; примјене ћемо чинити на свом мјесту, у анализи текста Шопенхауеровог.

(Иставање се.)

К Р И Т И К А

ЗА БРАНКА

Прије двије године био ерски парод „од Пеште дож до Черне Горе“, од Драве до Тимока одао је понту Бранку Радичевићу, какву није још ниједном свом сину. Својшћом и одушевљењем, што је првадо јесеникове кести са новосаце железничке станице преко Барскова, тако на Стржачково остаје појава тако величанствена, тако пуна ућехе, да ће јој трудно сачику икад докинути један од њенијех случајевика.

То бијашу рјешети свечани тренуци до тада невиђени када сасе тако раскомадане на државе и на партије Бранко бијаше у једно коло ујединио; када ми тако поцијезани и завјани око његовога праха једињем дахом дисасмо.

И тај епохални догађај абно се сам по себи, без агитација, без утицаја ичјегу, уз прво невољнијех наших околности по свуда, нескудило неодрожавом сидом раздрганог срца српскога.

Тај је епохални догађај у историји српскога народа проузавела свијобласно и насилно — Бранкова појезаја.

У првој свески г. 1885 „Бетописа“ изашо је чланак г. Драгутина Илића под насловом Бранко Радичевић, у ком писец тражи „праве изворе и узрок гласу, који Бранка нада свима јесеничима уздиже“. И нахои да је Бранко „лијелим и звучним језиком продирао у срце омладине, као борац за језик и родоџи. Он је један од главних виђених јунака, који је припомагао Вуку, да се српски језик омлади омлади, која је нећ патучени била, — славео српским језикословљењем“. Као таквога Вук га је подржао особито, што је допринело, да овај песник дубљег корена у омладини ухватив.

Осим тога писец орављује Бранка са Савом Малутинићем, да нам догаже како, — свика Бранкова песма показује још недорешеног ђица, коме би требало цркви још довелати део стратиног пута, те да се одишчићом Боговина домакне.

Најослије тврди писец, да је Бранко у јесеништву шведова Јосифа Новића Оточална!

Дакле нека ми опрости мој пријатељ Лазо Костић: г. Илић не ваљало да замјери Бранковој поезији само, да нема — довољно дубљане. Г. Илић је много више рекао. Г. Илић баш и односно „дубљане“ иде много даље. „Мисли и појезаја у Бранковим песмама — пише г. И. — не показују и никакву дубину наузимајући не околзко п осмивца, које се по девојти својој с правом могу као савршене у врсти подобног жавра сматрати“.

Кад сам овај чланак г. Илићев прочитао изјетво сам се одма, како се у Србији с професорске катедре некад грмјео противу Бранка чини ми се писецак Ђ. М. Зетлић) и како је ту скоро јесеница М. Бан у Slovincu окривно Бранка поригравићим. Тако ме није изнадало у велике ми чланак г. Илића, ни наслов ми донекле Лазе Костића, оба јесеника.

Узрок овој појави противу овјечаног јесеника српско-

га треба да тражино у суштини и у облику Бранкове поезије.

Бранко не мети по висинама нити јони у дубине, него се бави међу нама смртнијема на земљи; он ужина у земљенијем и милицима; Бранко нам открива рај земљаски, савезијем најодушевљењем. Он најмање његове јесенице до најише, од „Довојке на Студенцу“ до „Бачног растаника“ Бранка надахиња једна иста муза, муза балешиста земљскога раја.

Зоро бежа, сувде огрејано,
Лиса горо, поље обасјано,
Цијево мило, росе, бистро врело,
Пати јонте моје чедо безо!

Его музе Бранкове, која му пружа гусе у руке —

Де прувачем, да мало загудим,
Да ми срцу одаве у грудим,
Та дучи је и пренуо срће
Удје дивно што не пику веће.

А до свега мило и премо
Бранко ли те виших удасо,
Само, само још да мрети није...

Ово је симболија „Гојкова“ и свега Бранкова језавља. Ово се милогласје црелијева од свијем јесеника Бранковљем.

* * *

У овоме Бранковоме рају царује „чедо бело“. Он није имао своје дучре, него у ње он је тумач срца момачнога према девојкама. Он нам престава оне односне так по одно и истинито све до извјесне границе, да нам се јез узорверистом.

Никад није ниго твоје тело
Руна моја изада обавља,
Ли с' у твоју усинуш лила
Моја усна икад, чедо бело!
Вија жедла, те поћем непише,
Да потрајам у гори водине,
Наћем једно врсцеце студено
Стећем цијекем дивно оћено,
Ту се воде понаћем добро,
Те погледам окошине, пибро,
Ал' стајују стене носоните,
Лине гране рашириле заће,
Нигде никог, дебело вадише,
Влаго драгу ко ту драго нађе!
Тите поју: благо ли си нама!
На се паре свуда по грањима,
Гледјем тамо, ланавам овко:
(Па ко б' ода псава јонко?)
Убав момак, гизава девојка,
Дивно ли јој напушта дојка!

Момак баца руке око врата
Око врата око свога злата,
Па је стиска па је малу дуби,
Од мизне да ј' утисне зуби,
Дрље мома, а срце јој муха,
Отину се од кавади пуца,
Момак руку у недра јој тура
Па момциу о трavianу сура,
Ао Бого, — срце даје тече
А' и ово ма' му не присече.

Овај везанам морао је изазвати негодовање „моралиста“ и за то је Г. Вил уретио Бранкове „Враголије“ у пориштравију. Ја сам у „Ушк“ задарском (већ повојном) покушао, да од то осутжебо ослободим Бранка. И као што „Враголије“ не мају ништа гађања на стиднога у себи, тако нема тога ни у горњем стихивниа. Истина је, pjesник догони до саме границе, али је не прелази. Умјетник нам преставља епике најслабе дубаве страсти, али то слике но вријеђају нану стидљивост, а још мање морала, особито даяас и у круговима вешиораникијем.

У овоме савиљуу Бранко се уздиже до савршенства умјетности. А успјева тако дино наонадмашном простотом обликта (стиха) ; простотом која изагда врло лака, али којом не распалажу обични списатељи већ прави гениј.

И овом својом генијалношћу Бранко осваја млад срца и освајаје их

Док се поје, док се звице није,
Док се коло око свирача вије,
Докае срце за срцом уздише —
Е па догзе а куда љу више.

У овој сунтапи и у овом обилку Бранковом позвије има бити кулч оивањомо мислеу Г. Илдићем о Бранку **ALINA**

Како ова сунтапа тако и овај облик, али боље ова генијална умјетност Бранкова искључује још „дубину“ масака и дојезије, коју Г. И. не изналаз.

Кому узме, да чита Бранково прѣдсје изазвија и, дакако не се репао да нема у њима никакве дубине. И истина је, да нема то дубине у мислима појединачних pjesника Бранкових, али и ма те какве дубине у цијелој књиоини pjesничештву Бранковом.

Прво, Бранко нас упознаје са рајом земаљскојем, даје живота љепотата, које нас оружају, али које не знамо пјесникати, и тако врло племенисти позиви прома благање, сладеши му горљиву труднаога живота. Овај свијет није нише „дозна суза“ него рај земаљски. О рају небеском посије смрти Бранко пишта пезна. Једном рјечи, Бранкова појезија признаје и у животу уводи праву природна чољенија на супрот хришћанскоме спиритуализму.

Друго, у овоме Бранковоме рају земаљском поред „чеда богота“, поред дубави споуде, долази рају мизна, долази Сриство, долази Бранком Срболоубае, које се тако развија, да оставља Бранка за ванда пјесника и јединства српскога.*

Ове двије црте Бранковијем pjesничештва најбоље расветљају правдино оскудну дубине његове.

Ја се штења, да сам слушао пунодвје уре прое. Дубина, чуеног наивста, ће предје само што је до сад данасте о самој једној рјечи Дјатовој, о рјечи воли у његовој Вожанственој комедији; а Петаркине pjesме свак ко чита разумје. Овоме је урок што је Петаркиа у облику подражавао јелинско-ромску класичку љепоту, остављајући за собом Дантов мистификаци и симболизам теолошки и есхолошки: друго, разлика у предметима Дантове и Петаркине поезије. И за то још никоме вије на уви пало, што ја знам, да ш чеља Петаркина шчува вијенац, којенич га је Италија оивенчала, но да га обори о Олимпиа, на ком га сви изобразе народи поздрављају pjesником дубави.

Г. И. да покаже колико је наш Бранко далеко од „олимпесквјех богота“ сврађује почетак Бранкова „Гојка“ са почетком

Милутиновићевог „Двотника“. Г. И. замјера Бравку, што почиње „Гојка“ са овом дивно смисловитом :

Гуде гоје оиво то изло : . . .

То је, велл „женска стага без дубљих дирских иззива“. Г. Писац би да у „Гојку“ чује „повлади обупни и јук раљовника“. На наводећи почетак Савина „Двотника“ узвикује : „Бавка грљавина у овом поклику Савином“.

Г. И. овако узвикује јердику, да је „Гојко“ „унијаче спев“. Али је то далеко од „Гојка“. Ту је валли најљепшијех и најсвегајех ошејања, што Србина и чољера крисе. Адмо редом. Гојко лав ловећи залутао у гору па се одмача крај изора. Ту га излази Цињета, која му цра свршетку савијем невојога разговора овако говора :

Доби и нама, свак те радо чека,
Јер си видим пучник из далека,
Мајка, сеја за тебе се боје,
Јер си самац оставио своје.

Гојко долази у дворве Рајка Жеравице, оца Цињетина. Када Рајко чу да је Гојку био отац Змај Милутиновићевих обрадове се :

Змај Милути — та Бога ти сине !
Та ја и он ка брава смо били,
Јаједно смо невад Турко били.

Па ту Рајко чисти свога госта,
Та чисти нам Срчића старина,
Част гољошка под небом милина.

И овђе на првом мјесту излазио госторимство српско ириродно дивно протумачено.

За циљ долази и обрратимство. Радиној побратим Гојком иде на Крајину да наизјени свога побратима Стојана што чува стражу од Турака.

Радиноја побро Гојко прати
На га моли и овако брати :
„Хајде брате, хајде Радиноје,
Да ти залто ја покажам своје“.

И српате у Рајка Жеравице. Али над су два побратима из двора изашли, Гојко онази да се Радиној љепто промишљено у лицу. На га шта :

Што је тоби брате Радиноје
Откад залто ти узгада моје ?
Вешту тљико носити у њедина
На од свога тјаши побратима,
Још ме чудно гледаш по некада
Да ме стравла свет спонадо млада.
Та мислиш ли о Цвети мојојан ?
Нађе л' мене ти каква на којан ?

Гојко и не сумња у побратима, који му лицемјерно одговара, а тамо мисли како ће у Турке ускочити, да побратиму залто отме.

Тако нам Бранко пружа узор-побратима достојна pjesме бесмртне.

Сада се развија главна тема. На крајини се заметну бој се Турцима, а Радиној напада на дворе Рајково и отгнимо Цињету. Али Цињета остаје вјерна Гојку. Радиној шароује лаже гласоине, да је Гојко погнао, а она му одговара :

А ти брзо копај раку ладну
У љу лећу, издајнице лећу.

Кућ веће казни Радиноју —

Од јада му пуца орло живио :
Зашто он баш да јој чини криво !
То прокљеше кола да родља,
И за тако муне одојила,
Е кроз пљак до неба узгела,
Небо прох њим, а не мож у њега.
Ох кајда би време врпну мог !
До онога часа заперостаго
Кад је првом дину узгелао
Чини му се : би је прегорес —
Би зачеко, и мога' бе ласно —
Али сада — сад је веће ласно.

(Српашке е.)

* В. Отавину г. 1883 свеску за Н. Већар.